

Husjord, L. & Larsen, K. (2025). En ung smak av kvensk matkultur: Hvordan får de det til? I G. M. Grande, L. Husjord & K. Ryslett (Red.), *Matkulturer i Norge: Samisk, kvensk/norskfinsk, skogfinsk, jødisk, romsk og romani/tater i fagområdet mat og helse i lærerutdanningene*. (s. 327–338). Fagbokforlaget. DOI: <https://doi.org/10.55669/oa580413>

Kapittel 13

En ung smak av kvensk matkultur

Hvordan får de det til?

Line Husjord¹ og Karin Larsen²

¹ UiT Norges arktiske universitet

² Kvensk institutt

Sammendrag: I denne teksten beskriver vi hvordan den kvenske avdelingen *Krøkebærstua* i barnehagen *Bærtua* i Lakselv i Porsanger kommune arbeider med revitalisering av kvensk språk og matkultur gjennom kulturbaserte gjøremål. Det blir beskrevet eksempler på hvordan et stedlig gårdsbesøk viser hvordan kvenene tradisjonelt brukte hele dyret. Barnehagen følger opp med innkjøp av slakt og matblod for å tilberede tradisjonelle kvenske oppskrifter og matretter, og hvordan smak kan forstås. Andre eksempler er knyttet til laksefiske og bruk av elvebåt. Vi beskriver hvordan læring kan forstås knyttet til kulturaktiviteter og språk gjennom et sosiokulturelt perspektiv.

Nøkkelord: språkreir, kulturbaserte gjøremål, matkultur, smak, læring

Abstract: This text describes how the Kven department *Krøkebærstua* at the *Bærtua* kindergarten in Lakselv, Porsanger Municipality, works on revitalizing Kven language and food culture through culture-based activities. Examples are provided, such as how a local farm visit demonstrates the traditional Kven practice of utilizing the entire animal. The kindergarten follows up by purchasing meat and blood for preparing traditional Kven recipes and dishes, exploring the concept of taste. Other examples include salmon fishing and the use of riverboats. We discuss how learning through cultural activities and language can be understood from a sociocultural perspective.

Keywords: language nest, culture-based activities, food culture, taste, learning

Det er et mål i seg selv at flere kjenner til de nasjonale minoritetene. Spesielt er dette viktig som ledd i arbeidet med å motvirke fordommer, rasisme, diskriminering og hatefulle ytringer [...].

(Meld. St. 12 *Nasjonale minoriteter i Norge* (2020–2021, s. 43)

Innledning

Utsagnet forteller om manglende kjennskap til nasjonale minoriteter i Norge. Kjennskap til disse vil bidra til å motvirke blant annet fordommer og diskriminering. Dette fremkommer også i Sannhets- og forsoningskommisjonens rapport til Stortinget (2023, s. 24).

Det er gjort lite forskning på kvensk matkultur og hvordan kvensk matkultur formidles i barnehage og skole. Medforfatter Karin Larsen arbeider som kulturformidler ved Kvensk Institutt i Børselv. I denne fremstillingen beskrives det hvordan barnehagen Bærtua arbeider med blant annet kvensk/norskfinsk¹ språk og matkultur. Dette som en del av revitaliseringen av den kvenske kulturen med språket som en viktig identitetsmarkør.

Barnehagen har 60 plasser fordelt på fem avdelinger og er landets første barnehage med egen kvensk avdeling. I 2018 åpnet Bærtua barnehage en egen kvensk avdeling «Variksenmarjointupa» (Krøkebærstua). Der arbeides det kontinuerlig med å implementere kvensk språk og kultur i barnehagehverdagen. Før vi beskriver hvordan den kvenske avdelingen Krøkebærstua arbeider med språk og matkultur, ser vi litt på konteksten til barnehagen.

Figur 13.1

Det kvenske flagget har siden 2009 har blitt benyttet av kvener i Norge, Sverige og Finland. Mørkeblå bakgrunn og med motiv av en solblomst eller solrose som er funnet på en rekke gjenstander i det kvenske området.

1 Kvener/norskfinner er det offisielle navnet på den nasjonale minoriteten. I det videre anvendes begrepet kven.

Porsanger kommune

Porsanger kommune var den første offisielle trespråklige og trekulturelle kommunen i Norge. I 2003 ble det vedtatt i statsråd at kommunen, med virkning fra 1. januar 2004, fikk nytt trespråklig kommunenavn: Porsanger (norsk) / Porsàngu (samisk) / Porsanki (kvensk/finsk). I 2005 ble kvensk anerkjent som eget språk. Kommunen har en pådrivende rolle i sitt arbeid med ulike tiltak for å synliggjøre de tre kulturene som er knyttet til den kvenske, samiske og norske befolkningen, som i århundrer har levd og fortsatt lever side om side. Denne sameksistensen mellom kvener, samer og nordmenn i kommunen kan forstås som de «tre stammers møte». I Porsanger ligger Lakselv med *Samisk språk- og kultursenter*, Porsanger kvenske språksenter, Børselv med *Kvensk institutt*, også kalt «Kventunet», og i Indre Billefjord ligger *Sjøsamisk kompetansesenter*. Kommunen tilbyr både kvensk og samisk språk i barnehage og skole (<https://www.porsanger.kommune.no/tre-stammers-moete.6215051-488026.html>, <https://www.porsanger.kommune.no/kultur.128093-20898.html>).

I 2014 ble de kvenske organisasjonene enige om å velge 16. mars som Kvenfolkets dag. Kvenene har eget flagg som ble heist ved et offentlig bygg i Norge for første gang i 2017, ved rådhuset i Storfjord kommune.

Porsanger kommune – litt historie

Barnehagen Bærtua, med den kvenske avdelingen Krøkebærstua, er plassert i Lakselv i Porsanger kommune i Finnmark. Porsanger kommune, som andre kommuner i hele Troms og Finnmark, ble hardt rammet av fornorskningspolitikken. En konsekvens av nasjonalistiske strømninger og fornorskningspolitikken på 1850- og 1900-tallet medførte at kvensk språk gikk sterkt tilbake. Jordsalgsloven av 1902 rammet samene og kvenene, som også var jordbrukere i Nord-Troms og Finnmark. Loven innebar at det var kun statsborgere som kunne snakke, lese og skrive norsk som fikk kjøpe jord. Ifølge St.meld.nr.15 *Nasjonale minoriteter i Norge – om statlig politikk overfor jødar, kvener, rom, romanifolk og skogfinnar* (2000–2001: kap. 4.1., 4.2.1.), falt trolig kvenske familienavn bort til fordel for norske familienavn som følge av Jordsalgsloven. Bruk av kvensk som hjelpespråk falt bort ved skoleloven av 1936, og undervisningen var kun på norsk.

Kvenene etablerte seg i landbruksområdene langs kysten av Nord-Troms og Finnmark og i indre del av Finnmark. De drev kombinasjonsbruk med landbruk og sjøfiske, samt landbruk og laksefiske. Porsanger er i dag et kjerneområde for kvensk bosetting. Hvem som regner seg som kvener i dag finnes ikke i offisiell statistikk. I offentlige dokumenter refereres det til et antall på mellom 10 000 og 15 000 mennesker. Det er om lag 2 000–8 000 personer som snakker kvensk/finsk i dag, avhengig av hvilke kriterier som legges til grunn. Den sosiale identiteten til en del av kvenene har elementer av både kvensk/finsk, norsk og samisk. Dette kan forstås som en konsekvens av hard fornorskning og giftemålspraksiser på tvers av etnisiteter (se kap. xxx Husjord og Nilsen) (Forsgren & Minken, 2024).

Det er få kvener som bruker morsmålet, og språket overføres ikke lenger mellom generasjonene innad i familien. Dette er faktorer som har ført til at kvensk språk er alvorlig truet (Sannhets- og forsoningskommisjonen, 2023, s. 18–24).

Noen faktorer som også bidro til at språket ble holdt levende gjennom generasjoner, var kvenenes bosettingsmønster med tett bosetting. Dette bidro også til at kulturtrekk og språk ble ivaretatt gjennom generasjoner. Læstadianismen var også forankret og praktisert av mange kvener, og det ble vektlagt å bruke morsmålet ved sang, forkynnelse og bønn. Dette bidro også til å opprettholde det kvenske språket i disse historiske periodene.

Den siste generasjonen som lærte kvensk hjemme ble født på 1960-tallet. Kvensk ble ikke brukt som hjemmespråk til barn i Nord-Troms etter andre verdenskrig og i Finnmark etter 1960-tallet.

Kvensk Institutt er et nasjonalt senter for kvensk språk og kultur og har som nasjonal oppgave å revitalisere det kvenske språket og kulturen.

Språk – språkiret

For å revitalisere kvensk språk og kultur pågår det prosesser med utdanningssektoren fra barnehage til høyere utdanning, som er sentral. Kvensk språkiret er et samarbeid mellom Norske kveners forbund, Porsanger kommune, Universitetet i Tromsø og Kvensk institutt. Språkiret er en språkkopplæringsmetode for å gi barn en mulighet til å få en funksjonell tospråklighet

i norsk og i kvensk. Metoden, som ble utviklet på New Zealand i 1982 blant maoriene, har spredd seg til andre områder, blant annet til Norge, Canada, Finland, Sverige og Russland. Språkreir er en måte å arbeide med språk og kultur i alle språksamfunn. I Porsanger skal det utvikles videre sammen med Kvensk Institutt, lokale kven-foreninger, kommunen og familier som vil delta i prosjektet. Karin Larsen forteller at ved oppstart av arbeid med språkreir, var det også et tilbud for barnehageansatte, foreldre og kvenske språkforbilder. Det ble også gitt språkkurs for foreldre. Hun forteller at i dag tilbys det kulturelle aktiviteter og workshops med barn.

Kvensk Institutt har gjennom flere år arbeidet med språkvitalisering med kvensk språkreir og språkdusj. Arbeidet har vært konsentrert om språkstimulering for barna i barnehager, øke kunnskapen hos barnehagelærere som arbeider med kvensk språk i barnehagene, og skape nettverk mellom disse barnehagene i Nord-Norge. Foreldrene fikk også støtte for å hjelpe barna med tospråklig utvikling (Meld. St. 12 2020–2021) *Nasjonale minoriteter i Norge*.

Kvensk Institutt har videre arbeidet med å utvikle, dokumentere og formidle informasjon og kunnskap om kvensk språk og kultur. Instituttets arbeid med språkreir bidro til opprettelse av en kvensk barnehageavdeling «Variksenmarjointupa» (Krøkebærstua) (Meld. St. 12 2020–2021, s. 29). Karin Larsen forteller at språkreispråket læres i praksis ved bruk i alle situasjoner og skal styrke barns tilknytning til lokal kultur, historie og identitet.

I det videre vil vi beskrive hvordan Kvensk Institutt og den kvenske avdelingen Krøkebærstua arbeider med matkultur og språk.

Språkreir og matkultur – læring

I Porsanger har fire barnehager kvensk språkreir i regi av Kvensk Institutt. Barnehagen Bærtua har en egen kvensk avdeling, Krøkebærstua. «Der er vi annenhver uke,» forteller Karin Larsen, kulturformidler fra Kvensk Institutt. Den kvenske avdelingen ble opprettet for å bidra til revitalisering av kvensk språk og kultur.

Karin Larsen forteller at fordi språkopplæringen er knyttet til kulturbaserte gjøremål, får barna en dobbel effekt av ordene. Barna ser ordenes

tilhørighet til kulturen, og på den måten bidrar de også til å bevare noe av den kvenske kulturen. Hun forteller videre at de i opplæringen med språk og kultur har prøvd å favne over det livet som kvenene har levd. De knytter språket til opplevelser og erfaringer. Barna drar på utstillinger og ser på tradisjonelle elvebåter som kvenene tradisjonelt bygde og brukte til laksefiske. Barna drar også på laksefiske om sommeren og isfiske om vinteren. Barnehagen følger det kvenske årshjulet med åtte årstider.

Krøkebærstua som kulturarena sørger for at barna blir medskapere av egen kultur med gjøremål som gir erfaring fra egen kultur. Barnehagen har tatt et aktivt valg og knyttet opplæring av det kvenske språket til stedets kultur og til matkultur og dens kontekst. De har vært på gårdsbesøk og sett på hvordan slakt av lam skjer.

I forkant av besøket fikk barna fortalt om hvordan livet på gården var før i tida, og at det var vanlig å bruke hele dyret når det var slaktet, også ulla. Under slaktingen fikk de se magen, tarmen og lungene til sauen. Barna fikk også vite at før i tiden ble det laget dessert av melk og krøkebær som ble lagt til oppbevaring i saumagen.

Når barnehagen kjøpte eget slakt, ble det tatt bilder av de ulike stykningsdelene. Til slutt ble det laget et hefte der alle stykningsdelene fikk kvenske navn.

Krøkebærstua kjøpte også inn eget blod. Etter kvenske oppskrifter laget de blodklubb og blodpannekaker. Barnas respons var at blodmat var litt ukjent og ekkelt, forteller Karin Larsen fra Kvensk Institutt. Barna fikk være med å lage ulike matretter ved bruk av deler av lammet. En av rettene var panelapskaus og kjøttsuppe.

Når blodklubb skal lages, kokes det boknakjøtt og ferskt kjøtt. I kraften av denne kokes blodklubbene. Blodklubben spises med smeltet smør og kjøttet. Matretten er uten grønnsaker og potet. Barna er med å tilberede de tradisjonelle kvenske rettene som lages, og får gjennom erfaringer og smak kjennskap til kvensk matkultur og tradisjon fra den plassen de kommer fra.

I kvenske gårdsbruk har sauen tradisjonelt vært viktig for å gi folk mat og klær. I kvensk språkreir hadde vi to verksteder om sau, ull og bondegård. Barna karet selv ull og tovet den rundt en stein, slik at det ble en sau, og lagde fjøs av en pappeske. Barna ble kjent med tradisjonelle håndverk som ble laget av ull.

Kombinasjonsbruk med husdyrhold og fiske er ikke lenger den vanligste kvenske næringen. Ettersom svært få driver gårdsbruk, og hjemmeslakting ikke lenger er tillatt, kan kvenske ord og uttrykk forsvinne. Forsvinner kulturen, svekkes språket.

Krøkebærstua baker brød, og de baker også tradisjonelle kvenske julebrød med rosiner til barnehagebarna. På kvenfolkets dag lages det ofte den kvenske tradisjonelle kjøttsuppa, lihavelli, som er kokt på bokna fårekjøtt. Det blir brukt kvenske ord på det de lager og i alle situasjoner i løpet av barnehagehverdagen. Det kvenske språket blir brukt gjennom hele dagen i Krøkebærstua-barnehagen. Barna har også vært med elvebåter som var typisk for kvenene da laksefisket var en etablert næring blant kvenene. Barna fikk med seg laks og laget en tradisjonell kvensk laksesuppe, og de medvirket ved å kutte grønnsaker til suppa.

Ifølge Amilien og Krogh (2019, s. 9–26) kan matkultur forstås som mat og oppskrifter overført fra fortiden. Mattradisjon forstås som folkeminner og tradisjon og omhandler en kollektiv identitet. Spiserens kompetanse om mat er kjernen i matkulturen og styres både av individuelle preferanser og ulike kontekster. Det handler ikke om råvaren i seg selv, men dens kulturelle tilblivelse og bruk, og i hvilken kontekst den anvendes. Spiserens matvaner og matforståelse er knyttet til plassen den kommer fra og sosial tilhørighet. Det handler også om helgemåltider, hverdagsmat samt fest- og høytidsmat (Amilien & Krogh, 2019, s. 22–33).

Barnehagebarna har fått en smak av kvensk matkultur der det også ble brukt tradisjonelle oppskrifter. Det kan være eldre oppskrifter, og det kan handle om tidsdimensjonen som knytter kultur til et bestemt område. Mat tilhører både kultur, natur og spiserens matpreferanser fra den plassen spiseren/barnet kommer fra Amilien og Krogh (2019, s. 9–26). For barna var smaken av blodmat ny, og kanskje blir smaken, ved gjentatte eksponeringer, en del av smakspreferansene til barna. Hva barna liker å spise kan være genetisk betinget, men både minner, vaner og kulturen der man kommer fra kan påvirke hva et barn liker.

Det handler også om påvirkning fra hva andre barn spiser i fellesskap, og hvor ofte og i hvilken alder barna har vært eksponert for ny mat. Utvikling av preferanser til mat påvirkes også gjennom bilder og bøker. Smaksløkene forandrer seg hele livet, og det er naturlig å være skeptisk til smaker når man er små. Antallet smaksløker hos et barn er over 10 000 i munn og på tunge, men hos voksne er det redusert til omtrent 3 000. Denne reduksjonen av smaksløker kan medføre at man etter hvert liker smaker man blir introdusert for gjentatte ganger, og blir mindre sensitiv for sterke smaker. Ifølge Lekhal et al. (2019, s. 67–74) vises det til at man har størst suksess med å introdusere nye smaker

når barnet er mellom seks måneder og 1,5 år. Smak påvirkes altså av alle våre sanser.

Sosiokulturelle perspektiver legger vekt på at læring skjer gjennom deltakelse i kulturelle aktiviteter. Dette ser vi her. Kulturelle artefakter er redskaper som formidler kunnskap. Lev S. Vygotsky (1896–1934) skiller mellom to typer artefakt: tegn og redskaper. Språket er det viktigste av alle redskap (Wittek, 2013, s. 53–83). I den kvenske avdelingen Krøkebæstua knyttes språket til kulturbaserte gjøremål, som også inkluderer den kvenske matkulturen. De drar på laksefiske og bruker elvebåter, som tradisjonelt har vært en del av den kvenske næringen. Kulturelle artefakter som ulike typer redskaper bærer kunnskap og historie, eksempelvis elvebåtens historiske forankring til kvennes næringsvei og båtbyggeriskikker. Kulturelle redskaper og språket må sees i lys av det kulturelle livet. I dette tilfellet er det kvennes levde liv gjennom generasjoner, som eksempelvis elvekvenner eller sjøkvener.

Forankring av arbeid med språk og kultur i Rammeplan for barnehagen

Å arbeide pedagogisk med kvensk matkultur og språk kan forankres i § 2. Barnehagens innhold. Her fremgår det at barnehagen som pedagogisk virksomhet skal ta hensyn til barnas alder, funksjonsnivå, kjønn, samt sosiale, etniske og kulturelle bakgrunn. Dette inkluderer samiske barns språk og kultur.

Under fagområdet Nærmiljø og samfunn omfatter det kjennskap til samisk språk, kultur og tradisjon, samt kjennskap til nasjonale minoriteter. Grupper med langvarig tilknytning til landet defineres som nasjonale minoriteter i Norge, som i dette eksempelet handler om kvener/norskfinner. Barnehagen skal bidra til kunnskap om og erfaring med lokale tradisjoner, samfunnsinstitusjoner og yrker. Dette skal gjøres slik at barna kan oppleve tilhørighet til nærmiljøet (Kunnskapsdepartementet, 2017).

Norge har forpliktet seg til å ivareta og beskytte nasjonale minoriteter gjennom ratifisering av Europarådets rammekonvensjon i 1999, slik det henvises til i innledningskapittelet. Dette medførte at Norge forpliktet seg til å legge

til rette for at nasjonale minoriteter skal få videreutvikle og bevare sitt språk og sin kultur. Kvensk som minoritetsspråk i Norge er beskyttet av minoritetsspråkpakten, som ble ratifisert i 1993 og trådte i kraft i 1998. Norge er et av 25 land som har ratifisert minoritetsspråkpakten. Denne definerer regions- og minoritetsspråk som språk som tradisjonelt er brukt av statsborgere, som historisk utgjør et mindretall i befolkningen, innenfor et bestemt territorium i en stat. Minoritetsspråkpakten slår fast at vern av minoritetsspråk i Europa bidrar til opprettholdelse og utvikling av kulturell rikdom og tradisjoner (Regjeringen, 2023).

Det å utvikle, opprettholde og uttrykke egen identitet med stolthet er et ideal. Konsekvensen av fornorskningspolitikken og presset det medførte, førte til et ambivalent forhold til erkjennelse av identitet og tilhørighet til en gruppe som historisk sett har tilhørt undertrykte grupper (St.meld.nr.15 (2000–2001, s. 29–33).

Kvensk språkreir har skapt ny interesse for kvensk språk i Porsanger kommune. Mange tar nå det første steget tilbake til kvensk språk og kultur. Ifølge Karin Larsen ved Kvensk Institutt uttrykker nå mange språkreirfamilier sin kvenske identitet med stolthet og vil gjøre sitt beste for å bevare et kvensk truet språk.

Språkreir gav barnehagebarna kjennskap til nærmiljø og natur, og de lærte om kvenske tradisjoner knyttet til arktisk natur og bærekraftig ressursbruk. På denne måten fikk barna kjennskap og innsikt i det kvenske samfunnet deres besteforeldre og oldeforeldre vokste opp i. Fortellertradisjonen, kvenske navn og begreper i naturen, og håndverkstradisjonen er en del av den kvenske kulturen. Det kvenske språket er en viktig del av den kvenske immaterielle kulturarven.

Ifølge Karin Larsen fra Kvensk Institutt er det svært utfordrende å arbeide med kvenske mattradisjoner, da det finnes svært lite litteratur og læremidler på området. Det samme gjelder for den kvenske avdelingen Krøkebærstua, der det pedagogiske personalet selv har utarbeidet pedagogiske læremidler på kvensk. Vi viser til noen eksempler som oppskriftshefte med kvenske oppskrifter «kainun resepti», som er lagt ut på nettsiden til Kvensk Institutt. I tillegg finnes et hefte med kvenske baketradisjoner som ligger på Vadsø museum Ruija-kvenmuseum (2004) og Rundhaugs bok om baketradisjoner i kvenlandet (2022).

Vi har i denne fortellingen vist et eksempel på hvordan det arbeides med kvensk språk knyttet til kvensk matkultur og tradisjon gjennom kulturbaserte aktiviteter.

Noen eksterne ressurslenker som kan bidra til å lære mer om kvenene:

- <https://www.kvenskinstitutt.no/eget-sprakarbeid/et-nytt-skriftsprak-blir-til/>
- <https://www.klubbinform.no/finskforb/index.html>
- Kvensk språkveir i barnehager – Kainun Institutti – Kvensk Institutt
- Kvensk bibliografi – Universitetsbiblioteket i Tromsø
- Vadsø museum – Ruija kvenmuseum | Varanger museum
- Nord-Troms Museum – Bevaring, forvaltning, dokumentasjon, formidling av og forskning omkring kulturarven i Nord-Troms
- Ruijan Kaiku – Den Kvenske avisa
- Halti kvenkultursenter IKS
- <http://www.kippari.org/>

Referanser

- Amilien, V. & Krogh, E. (2019). *Den kultiverte maten. En bok om norsk mat, kultur og matkultur*. Fagbokforlaget.
- Drugli, M. B., Lekhal, R., Lekhal, S. & Slapø, H. (2019). Kosthold og fysisk helse. I *Cappelen Damm Akademiske* (s. 67–74).
- Forsgren, A. & Minken, A. (u.å.). Kvener. I *Store norske leksikon* på snl.no. Hentet 28. november 2024 fra <https://snl.no/kvener>
- <https://www.porsanger.kommune.no/kultur.128093-20898.html>
- Kommunal- og distriktsdepartementet. (2000). St.meld.nr.15 (2000–2001) *Nasjonale minoriteter i Norge – om statlig politikk overfor jødar, kvener, rom, romanifolk og skogfinnar* (s. 29–33).
- Kunnskapsdepartementet. (2017). FOR-2017-04-24-487 *Rammeplan for barnehagens innhold og oppgaver*.
- Kvensk Institutt. (2024). <https://www.kvenskinstittutt.no/eget-sprakarbeid/kvensk-sprakreir/eksempler-pa-aktiviteter/>
- Meld.St.12. (2020–2021). *Nasjonale minoriteter i Norge. En helhetlig politikk*. <https://www.regjeringen.no/contentassets/b3beb7e9982f4cd3a6ab324cbe6f3a9b/no/pdfs/stm202020210012000dddpdfs.pdf>
- Regjeringen. (2023). Nasjonale minoriteter. <https://www.regjeringen.no/no/tema/urfolk-og-minoriteter/nasjonale-minoriteter/id1404/>
- Rundhaug, Å. K. (2022). *Baketradisjona i kvenland. Tradisjona og historia fra dagligliv i Troms og Finnmark, fra Ramfjord i vest til Tana i øst*.
- Sannhets- og forsoningskommisjonen. (2023). Dokument 19 (2022–2023) *Sannhet og forsoning – grunnlag for et oppgjør med fornorskingspolitikk og urett mot samer, kvener/norskfinner og skogfinner: Rapport til Stortinget fra Sannhets- og forsoningskommisjonen*. Avgitt til Stortingets presidentskap 01.06.2023. <https://www.stortinget.no/globalassets/pdf/kontroll-og-konstitusjonskomiteen/sannhets-og-forsoningskomisjonen-skriftlige-innspill-fra-invitere-instanser.pdf>
- Vadsø museum–Ruija kvenmuseum. (2004). *Baketradisjoner i Ruija – et hefte til bruk i skolen*. <https://www.varangermuseum.no/wp-content/uploads/2015/05/Baketradisjoner-i-Ruija-Hefte.pdf>
- Wittek, L. (2013). *Læring i og mellom mennesker – en innføring i sosiokulturelle perspektiver*. Cappelen Damm.